

"KANTOVA ORIENTACIJA"

Kratka razprava Immanuela Kanta: "*Kaj pomeni: orientirati se v mišljenju? (Was heisst: sich im Denken orientieren?)*" je bila prvič natisnjena v "*Berlinskem mesečniku*" oktobra 1786 (51. zv., str. 193-215).

Razprava je predvsem kritika, naslovljena na "avtoritete" nemškega razsvetljenstva - Mendelssohna in Jacobija, ki sta svoje miselne postopke predstavila predvsem v sporu o Spinozi in njegovem nauku.

Kantova kritičnost je v konsekventnem razmisleku, ki pokaže, da nekonsekventnost in nedomišljenost ne vodita samo mimo zapriseženega cilja, ampak zoper le-tega.

Razsvetljenstvo je "naravo in družbo" mislilo po vodilih "zdravega razuma": "Poslušuj se svojega lastnega razuma!", je torej treba razumeti v tem ožjem smislu kot: "Poslušuj se svojega *zdravega razuma*, svoje *praktične pameti*!"

Negativna nastrojenost razsvetljenstva proti dogmatizmu, avtoritetam, tradicionalizmu ..., ki služi predvsem konkretnemu boju za izboljšanje političnih in socialnih razmer, za artikulacijo novega, meščanskega kozmosa, se v teoretskem polju kaže kot specifični "agnosticizem življenjske modrosti". Čistim filozofskim problemom se bodisi zavestno odreka kot nerešljivim ali neaktualnim (ako reflektira in zavestno pristaja na meje zdravega razuma), bodisi jim ni kos (ker *podlega* mejam zdravega razuma). (Slednje velja morda v največji meri prav za nemško razsvetljenstvo).

Če rečemo, da je Kantov "kriticizem" izšel iz splošne negativne nastrojenosti tedanje dobe, smo povedali nekaj marginalnega in povsem trivialnega - namreč zgolj dejstvo, da je Kant živel takrat in nič več.

Bistveno je namreč ravno to, da se Kant, v nasprotju s svojimi sodobniki, dosledno giblje na filozofski ravni; še več: Kant je prav tisti mislec, ki je kriterij filozofskega zaostri, s tem da je sam *način* kot tak naredil za predmet premisleka. - Vsebina spoznanja je brez vprašanja po tem, *kako* je spoznanje sploh možno, povsem neobvezna. (Vsebina sama torej ne nudi nobene prave podlage za primerjanje.)

Kritika umske zmožnosti je potrebna zaradi principieline zagotovitve uma v prid strogosti mišljenja; njen cilj torej nikakor ne more biti detronizacija uma, ki vodi v poljubnost, "sanjaštvo" ali zgolj fragmentarno "modrovanje". To je tudi votek Kantovega "oporekanja" Mendelssohnu in njegovim sodobnikom.

Svoboda se z odpravljanjem umskih zakonov ne zadobi, ampak izgubi. Svoboda mišljenja je možna, kadar ima oblast um in samo um. Vzeti umu oblast, pomeni podrediti se neki drugi prisili, ki je mišljenju vnjanja (državni oblasti, cerkvenemu dogmatizmu, samovoljni "genialnosti drugih").

Svoboda mišljenja je možna samo kot avtonomnost, samostojnost mišljenja, ki jo lahko zagotavlja samo *konstitutivna* moč uma samega kot *nepogojenega*.

"*Samostojno misliti* se pravi: iskati najvišji preskusni kamen resnice v samem sebi (tj. v svojem lastnem umu) in maksima: vseskozi samostojno misliti, je *razsvetljenstvo*. Za to ni potrebno toliko, kot si domišljajo tisti, ki postavljajo razsvetljenstvo v znanje; ker je to prej negativno načelo uporabe lastne spoznavne zmožnosti, pogosto pa je ta, ki je v znanju nadvse bogat, v uporabi le-te najmanj razsvetljen.

Posluževati se svojega *lastnega* uma, ne pomeni nič drugega kot to, da pri vsem tem, kar naj bi domnevali, vprašamo sami sebe: ali lahko naredimo razlog, zakaj nekaj domnevamo, za obče načelo svoje umske uporabe?"*

Vsaka prva osvoboditev - vsaka "nova svoboda" ni zgolj razbitje spon, ampak predvsem nova določitev bistva svobode.

Descartesov metodični dvom, ki privede do gotovega temelja resnice, je v osnovi akt svobode. Kant je (prek kritične distinkcije med teoretičnim in praktičnim umom, s težiščem na praktičnem umu) ta zasnitek nove svobode sasma še radikaliziral: svoboda je v tem, da daje um samemu sebi zakon. Svoboda ni osvoboditev od nujnosti kot samovolja, pač pa je svoboda svoboda tega, da si tisto nujno človek sam postavlja.

Vsaka stvar narave je zakonu nujnosti *podvržena*; samo umno bitje je sposobno, da deluje po predstavi zakona, tj. po principih, in ohrani svobodo. Čisti praktični um je namreč zakonodajalen, to pomeni, da lahko iz sebe - avtonomno - postavlja zakone volji; hoteti odvzeti umu njegovo zakonodajalno moč., pomeni: hoteti pasti pod zakon naravne (ali družbene) nujnosti (to pa seveda pomeni hkrati tudi izgubo svobodne volje same).

Moralo v strogem smislu je tako mogoče utemeljiti samo v avtonomni zakonodajalni moči (praktičnega) uma; morala v pravem smislu je namreč samo avtonomna morala.

Tako kot Kanta v "Kritiki čistega uma" zanimajo sami pogoji možnosti spoznanja, ga v "Kritiki čistega uma" zanimajo sami pogoji možnosti delovanja.

Najvišji moralni zakon a priori (kategorični imperativ) zapoveduje delovanje, ki ni sredstvo za doseg nekega cilja, ampak je samo že cilj. Treba ga je razumeti kot princip, kot večni zakon človeka vrednega delovanja. Medtem ko so eksistenca Boga, nesmrtnost duše (ali svobodna volja sploh) postulati praktičnega uma, postulirani, da bi naše delovanje doseglo cilj najvišjega dobrega.

Kant torej ni moralist, moralni reformator (kot so bili npr. francoski razsvetljenci), ampak skuša priti do apriornih pogojev čiste moralne prakse. Njegov cilj je utemeljitev avtonomije človeške moralne zavesti kot najgloblje osnove človeške svobode in človečnosti sploh.

Kot umno in samostojno misleče bitje je človek lastni zakonodajalec; teži za smotrom, ki si ga je sposoben sam postavljati, in uresničuje svoje dostojanstvo v prizadevanju za pravico, enakostjo in svobodo.

Principi prava kot principi legalnosti morajo, v kolikor naj bodo trajni in veljavni, nujno temeljiti na principih moralnosti.

Eden izmed osnovnih pogojev napredovanja legalnosti je javnost, ki predstavlja apriorni kriterij javnega prava - ga legitimira.

Zahteva po svobodi mišljenja kot samostojnega (avtonomnega) mišljenja se lahko realizira samo v javnosti, tj. kadar je hkrati zagotovljena svoboda govora in pisanja.

"Sicer pravimo: vrhovna oblast bi nam lahko vzela svobodo *govora* ali *pisanja*, nikakor pa ne svobode *mišljenja*. Samo koliko in s kakšno pravilnostjo bi res *mislili*, ko bi ne mislili prav v skupnosti z drugimi, s katerimi si medsebojno sporočamo misli.

* Vsi citati so vzeti iz teksta "Was heisst: sich im Denken orientieren?".

Torej res lahko rečemo, da ljudem tista zunanja oblast, ki jim vzame svobodo, da svoje misli javno *sporočajo*, odvzame tudi svobodo *mišljenja* ..."

Prepričljiv zgled, da človeštvo napreduje v smeri vse večje pravnosti (legalnosti) in posredno v smeri dobrega (moralnosti) sploh, vidi Kant v entuziazmu, s katerim so njegovi sodobniki pozdravili francosko revolucijo kot poskus, da se realizira republikanska ustava; čeprav ponuja samo "dogajanje revolucije" hkrati tudi zgled nepravnosti - izvršitev smrtne kazni nad vladarjem smatra Kant za neopravičljiv zločin.

To Kantovo stališče ravno *ni* paradoksalno; bere se takole: *kršenje* pravnosti (legalnosti) *ne more* (v nobenem primeru) *služiti izboljšanju in napredovanju* pravnosti. (Poljubnost interpretacije je izključena.)

Andrina Tonkli - Komel